

Van Christus Koningkerk naar De Statenkoning

Een transformatie van betekenis.

Een gebouw wordt neergezet met een bepaalde bestemming voor ogen. In het geval van de Christus Koningkerk was dat een gewijd gebouw met een betekenisvolle bestemming voor de Rooms-Katholieke kerk en haar parochianen in het Kleiwegkwartier. In de loop van de tijd verloor het de oorspronkelijke betekenis en kwam jarenlang leeg te staan. Voor de buurt en de voormalige deelgemeente was het complex een gebouw met een culturele- en architectonische betekenis en werd na dertien jaar overleg een gemeentelijk monument. In 2016 kocht ontwikkelende vastgoedbelegger Accresco het gebouw en liet het transformeren tot een appartementengebouw. Op deze manier kreeg het monument een nieuw leven met een nieuwe betekenis voor haar eigenaar, bewoners en de wijk.

Henk Koetsveld.

Bouw van de kerk en stichting parochie

Voor de Eerste Wereldoorlog maakte de voormalige gemeente Hillegersberg plannen om flink te gaan uitbreiden. Het wilde een gemeente worden waar Rotterdammers 'buiten' konden gaan wonen. Vanaf de jaren twintig begon ook de voormalige gemeente Schiebroek te bouwen in het Kleiwegkwartier en in de polder. Het aantal inwoners van beide gemeenten schoot als een komeet omhoog. In die jaren leefde mensen vooral binnen hun eigen zuil in het traditionele gezin. De man en de vrouw hadden elk hun eigen rol en verantwoordelijkheid. Het geloof en de kerken speelde een vooraanstaande rol in het leven van mensen. Al eeuwenlang staat in Hillegersberg de *Hillegondakerk* op de heuvel. Voor 1572 een Rooms Katholieke kerk, daarna een Ned. Herv. Kerk. Vanaf 1898 kende Terbregge een Gereformeerde kerk aan de Rechter Rottekade. In 1925 werd in Hillegersberg de eerste Rooms Katholieke kerk *Liduina* gebouwd.

Figuur 1 De eerste Rooms-Katholieke kerk in Hillegersberg dateert van 1925 was een ontwerp van de Rotterdamse architect Jan van Teefelen.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1927 had de Room- Katholieke Staatspartij (RKSP) in Hillegersberg één van de zeventien zetels. Na de verkiezingen van 1931 waren dat er drie van de zeventien. In Schiebroek bleef de RKSP twee zetels houden, ondanks de uitbreiding van het aantal raadszetels van acht naar elf. Tijdens de bouw van het Kleiwegkwartier in de jaren twintig en dertig werden er drie kerken gebouwd. Eén daarvan was de *Christus Koningkerk*.

Pastoor E.J. Helmer kreeg in 1927 van het Bisdom Haarlem de opdracht om een parochie te stichten. De sterke groei van het aantal (Rooms-Katholieke) inwoners in het Kleiwegkwartier zal daar ongetwijfeld aan ten grondslag hebben gelegen. De kerk kwam te staan in het laatste dan nog onbebouwde deel van de wijk. Rondom het kerkcomplex werd in deze periode ook de Statenlaanbuurt gebouwd.

Figuur 2 De kerk maakt onderdeel uit van de Statenlaanbuurt en werd, net als de woningen voor een groot deel gebouwd door dezelfde aannemer.

De architect J.J. Brandes ontwierp een groot deel van de buurt volgens de Haagse school in opdracht van bouwondernemer DEBETO. Ook architect A.C. Lengkeek ontwierp een deel van de woningen in deze buurt. Beide architecten werkten nauw samen met De Vries.

Architect De Vries krijgt in 1928 de opdracht tot het ontwerpen van de Christus Koningkerk. Ook het complex rondom de kerk met school, parochiehuis en pastorie is van zijn hand. Een jaar later, in 1929, krijgt aannemersbedrijf Gebroeders Kwaaitaal de opdracht voor de bouw. De kosten zijn fl. 375.000,--.

Figuur 3 De Christus Koningkerk aan het Statenplein met de omliggende buurt, ontworpen rond de kerk en met de er bijbehorende buurtfuncties.

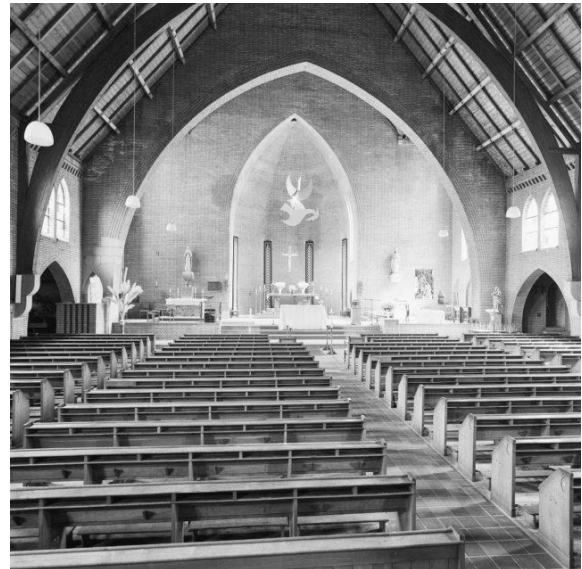
Architectuur en inrichting van de kerk

H.P.J. de Vries (1895-1965) was een Rotterdamse architect. Hij studeerde aan de Academie van Beeldende kunsten en Technische wetenschappen. In 1918 won hij de Prix de Rome. Een door Lodewijk Napoleon ingestelde prijs voor jonge beeldende kunstenaars en architecten. De Vries woonde in het Kleiwegkwartier aan de Statenlaan 5. Het Bisdome wilde dat de kerk een gotische uitstraling zou krijgen. Het gebouw heeft dan ook smalle, spitsboogvormige ramen met glas-in-lood van de kunstenaar Alex Asperslagh (1901-1984). Ook hebben de teakhouten deuren deze gotische vorm. In de hoge kerkzaal zijn deze spitsboogvormen eveneens te zien in de spanten die het zadeldak dragen. De buitenkant is in Noors verband gemetseld met ruige baksteenklinters. Er is op veel plaatsen siermetselwerk en sierstenen te zien. Boven de hoofdingang aan het Statenplein heeft het schip een mozaïektableau met een Christusvoorstelling van de kunstenaar Han Bijvoet(1897-1975). De 48 meter hoge toren staat los van het schip. Op de plaats waar je een

torenuurwerk zou verwachten is ajour metselwerk te zien. De toren heeft vier gemetselde pijlers waarop de spits rust. In 1951 krijgt de toren een klok, die is gegoten door de (voormalige) klokkengieterij Petit & Fritsen.

Achter het altaar is een absis (een halfronde nis), van buiten in ajour metselwerk opgetrokken. De binnenkant is gemetseld met gele Friese bakstenen.

Het metselwerk is geïnspireerd door Marokkaanse en Moorse bouwstijlen. De Nederlandse Natuursteenhandel P.J.M. van Stokkum Rotterdam maakte het Hoofd- en zijaltaren naar tekeningen van De Vries. De kandelaars op de altaren, het Heilige Hartbeeld en het beeld van St. Joseph zijn ontworpen en gemaakt door atelier Brom Utrecht. Het Kruisbeeld boven het altaar en de kroon op de tabernakel zijn van de edelsmid Nico Witteman (1925-1976). De parochiaan Adrianus van der Plas (1899-1974) was een niet onverdienstelijk kunstenaar. Hij kreeg in 1933 de opdracht om een wandverfraaiing te maken voor de kerkzaal. Hij schilderde in drie maanden 'De Piëta', een doek van 150 x 250 cm. In de kerkzaal hingen veertien Kruisweg staties, uitgevoerd in gravure. In de jaren zeventig zijn deze vervangen door een prachtige serie olieverfschilderijen, die waren geleend van een parochie in Boskoop. De gravures zijn teruggevonden en gerestaureerd. Na het overlijden van de kunstenaar Aart Glansdorp (1903-1989) ontving de parochie het schilderij 'voetwassing' van zijn kinderen. Glansdorp woonde in het Kleiwegkwartier.

Figuur 4 Interieur van de rechthoekige kerkzaal.

Op 4 november 1991 raakten de vier pijlers waarop de spits rust ernstig beschadigd als gevolg van een blikseminslag. Het bovenste deel van de toren werd direct gesloopt. De klok verdween na veertig jaar uit de toren. Het geld, dat de parochie van de verzekering ontvangt voor de herbouw werd belegd. De jaarlijkse opbrengst wordt aangewend om de dan al sterk gekrompen parochie te ondersteunen.

Figuur 5 De Telegraaf van 5 november 1991

Parochie Kleiwegkwartier

Op elf december 1930 wordt de kerk ingewijd. De parochie heeft dan circa 1.750 parochianen.

Dertien oktober 1928 wordt de nieuwe KATECHISMUS of Christelijke leer vastgesteld door de Bisschop van Haarlem. De KATECHISMUS is gericht *'aan de Geestelijkheid en de Geloovigen van Ons Bisdop'* en zal dus richtinggevend geweest zijn in de nieuwe parochie. Naast gebeden, oefeningen en een aanhangsel met richtlijnen voor feestdagen kent het boek 465 vragen en antwoorden die de leer omvatten. De eerste vraag is een existentiële: *Wartoe zijn wij op aarde?* Een vraag die overigens niet zelf beantwoordt hoefde te worden. Het antwoord werd gegeven: *Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn.*

Figuur 6 Uit 'De Tilburgsche courant' van 13 december 1930

Om hier gelukkig te kunnen zijn wordt een heel systeem opgebouwd rondom het sociale leven van de mensen. Volwassenen hebben zitting in een bestuur, zijn deel van Vincentius, dat 'nooddriftige gezinnen bijstaat', zitten in het zangkoor, regelen de bibliotheek en het 'Zilvervloot sparen'. Jongeren zijn lid van 'de Katholieke Kring', scouting, een muziekbond, een koor of andere Rooms-Katholieke verenigingen. De kinderen bezoeken de Rooms-Katholieke jongens- of meisjesschool aan de Johan de Wittlaan en doen onder andere hun Eerste communie en Plechtige communie. Aan de Statenlaan is het jongenshuis Don Bosco gevestigd, waar Rooms-Katholieke jongens worden opgevoed door broeders. Het gebouw van de Christus Koningkerk en de parochie is *het* centrale punt in veel levens van parochianen op belangrijke momenten in het leven: er wordt gedoopt, getrouwd, begraven, gevierd en herdacht.

Het Rooms-Katholieke leven in het Kleiwegkwartier wordt door de één omschreven als een beschermend milieu, waar je elkaar steunde en waar je het als kind fijn had.

Het wordt door de ander omschreven als hiërarchisch en gesloten, waar geen veiligheid werd ervaren door bijvoorbeeld in aanraking te zijn gekomen met seksueel grensoverschrijdend gedrag.

De parochie van de Christus Koningkerk groeit en bloeit. Twintig jaar na de stichting (1950) is de parochie het grootst met circa 5.000 parochianen. Het beleid van de kerk om grote gezinnen te promoten werkt: in de jaren '40 is het aandeel Rooms-Katholieken in Nederland 38 procent tegenover de

Hervormden met 31 procent. In die jaren wonen er circa 15.000 mensen in het Kleiwegkwartier. Weer twintig jaar later (1970) heeft de parochie nog circa 3.000 parochianen. Voor een deel komt dat door de teruggang naar circa 8.700 inwoners in het Kleiwegkwartier. Er speelt echter nog iets anders mee: door 'De beeldenstorm' van de jaren zestig als gevolg van de emancipatiegolf en het tweede Vaticaans concilie verliest de kerk in rap tempo haar massale en loyale aanhang. Opvattingen van de Rooms-Katholieke kerk zoals: *'Geloof gaat boven emancipatie'*; *'Eerbied gaat boven waarheid'*; *'Het collectieve belang gaat boven het individuele belang'* passen niet in een zich emanciperende en open wordende samenleving. De Rooms-Katholieke kerk emancipeert niet mee. Het gebruik van anticonceptie blijft verboden. Scheiden geeft uitsluiting aan het kerkelijk leven. Homoseksualiteit blijft een gruwdaad. Het gezag en de invloed van de kerk brokkelt verder af. De kerk wordt voor de meeste mensen van steeds kleiner wordende betekenis. In de parochie doen de leden van alles om de gemeenschap in stand te houden. De Christus Koning parochie telt nog 1.200 parochianen in het jaar 2000. De laatste dienst als zelfstandige parochie in de Christus Koningkerk vindt plaats op 28 september 2003 nadat de parochie per 1 januari van dat jaar, samen met drie andere parochies, is opgegaan in de parochie *De Vier Evangelisten*. September 2008 vindt er nog een laatste dienst plaats aan het Statenplein. Daarna blijft het jarenlang stil en leeg in de kerk. De Slotviering is op 23 april 2016. Bisschop monseigneur Van den Hende onttrekt de kerk aan de eredienst.

De Transformatie en de nieuwe betekenis

Het kerkgebouw is vanaf 2003 voor de parochianen als betekenisvolle plek verloren gegaan. De school heeft zijn functie tot nu toe behouden. De pastorie en het parochiehuis hebben beide een woonbestemming gekregen. Ook is het kinderdagverblijf Sebastiaan hierin gehuisvest. Het Bisdom worstelt lange tijd met de vraag welke betekenis het gebouw heeft voor de kerk als instituut. Aanvankelijk wilde de parochie de kerk afbreken en op de plaats een kleinere kerk bouwen. Aan de Statenlaan zouden appartementen worden gebouwd in jaren dertig stijl. Op deze manier wilde de parochie bouwen voor de oudere wijkbewoners, die eigenlijk wel hun veel te groot geworden huis wilde verruilen voor een appartement. De buurt kwam echter in actie en wilde het complex behouden, omdat het in Nederland één van de weinig intact gebleven stedenbouwkundige concepten uit de jaren twintig is: een buurt, ontworpen rond een kerk en met de erbij behorende buurtfuncties. De enige manier om het complex te beschermen tegen sloop is het verkrijgen van een status als monument. Al in 1995 schrijft het dagelijks bestuur van de toenmalige deelgemeente Hillegersberg Schiebroek, op

aandringen van de *Vereniging Stedebouwkundige Wijkbehoud (VSW)* en wijkbewoners een brief richting stad om het complex aan te wijzen als gemeentelijk monument. Het College van B&W wordt geadviseerd door de Dienst Stedenbouw:

'Het rooms-katholieke complex 'Christus Koning' is van algemeen belang voor de gemeente Rotterdam vanwege de cultuur- en architectonische en typologische waarde, alsmede vanwege de beeldbepalende en ensemblewaarde in het Kleiwegkwartier. Het complex is tevens van belang vanwege de belangrijke plaats die het inneemt in het oeuvre van architect H.P.J. de Vries en vanwege de kunsthistorische waarde van de in en aan het complex aangebrachte kunstwerken...'

Door deze actie van de deelgemeente kon de reeds klaarliggende sloop- en bouwvergunning voor het plan van de parochie niet in behandeling worden genomen.

De parochie en de buurt staan tegenover elkaar. De parochie kon alleen akkoord gaan als er een goede herbestemming voor het kerkgebouw gevonden zou worden. De wijk ging in eerste instantie voor behoud van het complex. Ondanks de meningsverschillen werken beide partijen samen om te komen tot een voor beiden bevredigende oplossing.

Pas in 2010 valt er een beslissing en wordt het complex Christus Koningkerk definitief op de gemeentelijk lijst van monumenten geplaatst.

Begin 2013 besluit het Bisdom de kerk te gaan verkopen. De parochie is eigenaar van het gebouw en benadert een aantal vastgoedpartijen met de vraag om een plan te ontwikkelen voor het kerkgebouw en een bod te doen. Ook *Accresco Vastgoed* krijgt deze vraag en geeft architectenbureau Rutten v.d. Weijden opdracht tot het maken van een transformatieplan. Er volgen jaren van complex overleg met verschillende partijen. Niet alleen de parochie is betrokken bij de ontwikkeling, ook de *Bewonersvereniging Het Statenlaankwartier* is erg betrokken. De gemeente Rotterdam speelt eveneens een belangrijke rol. Door de status van gemeentelijk monument moet bij de transformatie rekening worden met de cultuurhistorische waarde van het complex. In 2016 koopt *Accresco Vastgoed* het kerkgebouw. Deze particuliere investeerder heeft veel ervaring in het transformeren van kantoorpanden naar appartementen. De Christus Koningkerk is hun eerste transformatie van een kerkgebouw tot wooncomplex. De bouw zou voor een deel een avontuur worden, omdat niet vooraf de staat van het hele gebouw kon worden onderzocht. Lopende de bouw moesten de plannen dan ook regelmatig worden bijgesteld en moesten tegenslagen worden overwonnen. De appartementen liggen in de middenbeuk van het schip op een deels verzonken parkeergarage

met een eigen fundering. De zijbeuken dienen als ingang van de onderste splitlevel appartementen. De zijramen van het schip zorgen voor daglicht en geven toegang tot de balkons die zijn ontstaan tussen de steunberen. Het koorgedeelte met absis heeft haar hoogte behouden. Hier is de hoge kerkzaal nog duidelijk te ervaren. Achter en naast het koorgedeelte zijn de bijgebouwen in tact gebleven en kunnen weer een maatschappelijke functie krijgen. Ook de travee bij de voormalige hoofdingang van de kerk heeft zijn hoogte behouden. De orgelzolder is in tact gebleven en kan gaan dienen als gemeenschapsruimte voor de huurders. Via een zwevende trap en een glazen lift zijn in dit deel van het voormalige schip de bovenliggende appartementen te bereiken.

Door deze constructie kan er om het appartementengebouw worden gelopen en is het hele voormalige schip van binnen nog zichtbaar en te beleven. De nieuwe eigenaar is trots op haar unieke monument en de mooie transformatie. De *Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud (VSW)* heeft dit beloond met een schildje. In maart 2019 nemen de eerste huurders hun intrek in de voormalige Christus Koningkerk, die nu de naam *De Statenkoning* draagt. Sommige huurders vinden het heel bijzonder om in een voormalige kerk te wonen. Anderen zijn juist afgehaakt om deze reden. Ook de stedenbouwkundige sfeer en het Statenlaankwartier op zich zijn voor sommige huurders doorslaggevend geweest om hun intrek te nemen.

Figuur 7 De getransformeerde Christus Koningkerk tot wooncomplex De Statenkoning

Voor het Kleiwegkwartier is het goed, dat de buurt weer 'geheeld' is. Wijkbewoners maken er bij het invallen van de schemering een avondwandeling omdat 'er weer licht brand in de kerk'.

Oud parochiebestuurders kijken met tevredenheid terug en zijn blij met de nieuwe eigenaar, die 'deskundig en integer' wordt genoemd en 'niet alleen gaat voor een maximaal rendement'. 'Persoonlijk heb ik veel moeite gehad met de sluiting, we hebben er met elkaar keihard aan gewerkt om het in stand te houden, maar nu er appartementen in zijn gekomen en de deuren altijd open staan, lijkt het of de kerk er nog steeds is' zegt een oud-parochiaan.

De toren krijgt ook nu zijn spits niet terug, maar wordt waarschijnlijk nog wel verder gerenoveerd. Hij heeft overigens ook alweer enige tijd een nieuwe betekenis als zendmast van een telecombedrijf.

Verantwoording

Dit artikel is voor het eerst gepubliceerd op de website van de Stichting Histories Hillegersberg Schiebroek SHHS. De illustraties komen uit het archief van de Bewonersorganisatie Kleiwegkwartier BOK, uit diverse (voormalige) dagbladen. De kleurenfoto is gemaakt door de auteur. De auteur is tevens de schrijver van het boek *Een eeuw Kleiwegkwartier*.

November 2019